

اکوتوریسم و طراحی مجموعه اقامتی - توریستی راهکاری در راستای تقویت و ارتقاء صنعت گردشگری و کاهش اثرات زیست محیطی (نمونه موردی: منطقه 22 تهران)

زینب داودی¹، حسین ذبیحی²

1- دانشجوی کارشناسی ارشد دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران غرب، گروه معماری، تهران، ایران.

2- استادیار دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات، گروه تخصصی شهرسازی و معماری، تهران، ایران.

چکیده

در سال‌های اخیر ملاحظات زیست محیطی موجب گردید تا اکوتوریسم به عنوان سازگارترین نوع گردشگری بیش از سایر اشکال گردشگری مورد توجه قرار گیرد. در واقع این نوع گردشگری در جهت ارتقای پیشرفت اقتصادی هر کشور، حفظ ارزش‌های طبیعی، زیست محیطی و فرهنگی مناطق گردشگری تشخیص داده شده است. منطقه 22 تهران دارای جاذبه‌های گردشگری زیادی است که جذابیت‌های ویژه‌ای را برای گردشگران داخلی و خارجی فراهم کرده است. این مقاله به روش مطالعات کتابخانه‌ای و میدانی که به طریقه توصیفی-تحلیلی تهیه شده تا به رابطه طبیعت و گردشگری و تاثیر آن با طراحی مجموعه‌های اقامتی-توریستی پی برد.

واژه‌های کلیدی: گردشگری، طبیعت، اکوتوریسم، طراحی مجموعه اقامتی-توریستی، منطقه 22 تهران

1. مقدمه

رشد شهرنشینی در جهان و ایران و ازدیاد شهرهای بزرگ و پر جمعیت و شهرک‌های صنعتی باعث به دور افتادن انسان از طبیعت شده است. بنابراین انسان روز به روز عطش بیشتری برای دیدار مناطق طبیعی پیدا می‌کند. یکی از اصلی‌ترین نیازهای جامعه بشری برای پر کردن اوقات فراغت نیاز به گردشگری است که به شکل‌های مختلف از جمله اکوتوریسم (طبیعت گردی) متجلی می‌شود. اکوتوریسم که با انگیزه سفر به مناطق دارای جاذبه‌های طبیعی شکل می‌گیرد توسط سازمان جهانی گردشگری [1] این گونه تعریف شده است "مسافرت به مناطق طبیعی که همراه با مسئولیت باشد و موجب بهبود بخشیدن به سطح زندگی مردم محلی و حفظ محیط زیست شود". از این رو اکوتوریسم باید مستلزم ویژگی‌هایی نظیر بر جای نهادن آثار مثبت در زمینه حفاظت از محیط زیست و ارتقاء کیفیت مدیریت آن، به حداقل رساندن آثار منفی برای محیط طبیعی و جوامع محلی و به حداکثر رساندن مشارکت مردم محلی در تصمیم‌گیری‌های مربوط به فعالیت گردشگری و همچنین به دنبال ایجاد فرصت‌های مناسب برای مردم محلی و دست اندرکاران گردشگری برای ارتقاء بهره‌وری و چگونگی پایداری آن باشد [2]. بنابراین ایجاد محل‌های تفریحی با در نظر گرفتن انواع گردشگران و نیازهای آنان نه تنها می‌تواند مسبب ایجاد مشاغل مختلف و سودآور گردد بلکه مطابق با سیاست‌های دولتی می‌تواند به عنوان عاملی جهت معرفی و شناسایی توانایی‌های اقتصادی گردد که خود از لحاظ سیاست‌های اقتصادی کشورهای در حال توسعه بسیار حائز اهمیت است.

این مقاله برگرفته از پایان نامه کارشناسی ارشد با عنوان تجزیه و تحلیل اصول طراحی مجموعه‌های اقامتی- توریستی با رویکرد تاکید بر صنعت اکوتوریسم (نمونه موردی: طراحی مجموعه اقامتی- توریستی در منطقه 22 تهران)، به راهنمایی آقای دکتر حسین ذبیحی که در دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران غرب تدوین شده است، می‌باشد.

2. اهداف تحقیق

گردشگری می‌تواند یکی از منابع مهم کسب درآمد باشد، اما یکی از دغدغه‌های همیشگی برای گردشگری، موارد تخریبی است که گردشگران به جای می‌گذارند که مشخص‌ترین آن، آثاری چون آلودگی‌های زیست محیطی است که اگر اصولی برای آن برنامه‌ریزی نشود، می‌تواند مکان‌های گردشگری خصوصاً مکان‌های طبیعی را به مخاطره بیندازد. اما به نظر می‌رسد یک راه‌حل برای این که بتوانیم گردشگری را به طور پایدار حفظ کنیم، گردشگری باشد با نام "اکوتوریسم" که اصول آن می‌تواند ما را به سمتی سوق دهد که موجب توسعه و پایداری گردشگری خواهد بود. برای مثال یکی از اصول آن، دیدار مسئولانه از محیط زیست طبیعی است. یک دیدار مسئولانه می‌تواند در حفظ و بقای محیط طبیعی کمک کند. بنابراین در اهداف تحقیق می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

- حفاظت از محیط زیست طبیعی و ارتقا کیفیت و منظر محیطی
- تعیین معیارهای زیست محیطی موثر بر توسعه اکوتوریسم
- ارائه یک الگوی توسعه مطلوب گردشگری در منطقه 22 تهران
- ایجاد بسترهای مناسب برای ارتقا بهره‌وری و پایداری صنعت اکوتوریسم در حوزه گردشگری

3. سوالات تحقیق

با توجه به موارد مطرح شده در اهداف تحقیق، سوالات اساسی تحقیق به شرح زیر است:

- 1) چگونه می‌توان از جاذبه‌های طبیعی موجود در منطقه 22 تهران به طور بهینه در جهت ارتقا صنعت اکوتوریسم بهره برد؟

2) اصول و معیارهای طراحی مجموعه اقامتی - توریستی با رویکرد اکوتوریسم چیست؟

3) راه حل مناسب برای پاسخ گویی به مسائل زیست محیطی منطقه چیست؟

4. روش تحقیق

روش تحقیق کلی توصیفی تحلیلی می باشد که در این تحقیق روش گردآوری اطلاعات هم از طریق میدانی و حضور در فضاهای مختلف و هم ارجاع به منابع کتابخانه ای می باشد. ابزارهای مورد استفاده در این تحقیق عبارتند از:

- پرسشنامه: به صورت مجموعه ای از سوالات حول موضوع تحقیق
- مصاحبه: به عنوان راهنمای طرح سوالات و ثبت اطلاعات
- مشاهده: جهت ثبت مشاهدات مربوط به پدیده مورد مطالعه
- فیش برداری: تمام یا بخشی از متن مرتبط با موضوع تحقیق به صورت خلاصه یا ترجمه در آن ثبت می گردد.

5. پیشینه تحقیق

با اهمیت یافتن روز افزون گردشگری در توسعه ملی، منطقه‌ای و محلی تحقیقات گسترده‌ای در زمینه گردشگری در مراکز آکادمیک سازمان‌های بین‌المللی و ملی به صورت کتاب، مقاله، پایان‌نامه و طرح پژوهشی انجام گرفته است. در زیر می‌توان به برخی تحقیقات صورت گرفته تا کنون در سطح بین‌المللی و ملی اشاره نمود:

- هارلامبوپولوس و پیزام (Haralambopoulos & Pizam) نیز تحقیق جامعی در یکی از جزایر گردشگری یونان به نام پیتاگورپونز (Pythagorpons) انجام دادند. این محققان ضمن بررسی اثرات متنوع گردشگری در ابعاد اجتماعی و فرهنگی و تشریح تفصیلی آن، مصادیق آن را در حوزه مورد مطالعه پیگیری کردند. روش تحقیق این گروه در زمینه بررسی اثرات گردشگری و نتایج آن‌ها کار ارزشمندی در این زمینه محسوب می‌شود [3].

- همچنین در رابطه با گردشگری پایدار و توسعه شاخص‌های پایدار گردشگری تحقیقات ارزشمندی صورت گرفته است که توسط سوک چوی (Suk Choi) در دانشگاه A&M تگزاس انجام شده است. وی در این تحقیق در پی توسعه شاخص‌های گردشگری پایدار بود تا از این طریق پایداری را برای پایش اثرات گردشگری فراهم کند [4].

- در کشور ما نیز مطالعات متعدد در زمینه گردشگری صورت گرفته است. به عنوان نمونه سید حسن مطیعی لنگرودی (1375) در مقاله ای تحت عنوان "اهداف جهانگردی در خراسان" ابتدا به اهمیت جهانگردی در جوامع کنونی پرداخته و به این نتیجه رسیده است که برای ایجاد توسعه پایدار منطقه‌ای، همگام با ایجاد امکانات لازم برای جذب هر چه بیشتر زوار و توریست‌ها، باید در زمینه حفظ تعادل اکولوژیکی محیط کوشید و برنامه هدف‌دار را دنبال کرد [5].

- مسعود تقوایی و محمدعلی شاپورآبادی (1381) در تحقیقی تحت عنوان "توسعه منطقه برخوردار اصفهان از طریق گسترش توریسم روستایی" به بررسی مزایای گردشگری پرداخته‌اند و به این نتیجه رسیده‌اند که روستاهای حاشیه کویر به ویژه منطقه برخوردار اصفهان برای رشد کشاورزی و صنعتی در کوتاه مدت دچار موانع زیادی هستند ولی با توجه به این که این ناحیه دارای مناظر طبیعی، صنایع دستی و آثار باستانی است، در نتیجه توسعه گردشگری را بهترین شیوه جهت رسیدن به رشد و توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی نواحی روستایی دانسته‌اند [6].

6. مفهوم فراغت

در زبان فارسی غالباً به جای کلمه فراغ یا فراغت لفظ تفریح به کار رفته است که مراد از آن تحصیل خوشی و فرحی می‌باشد اما ناگفته نباید گذاشت که اوقات بیکاری تنها صرف تفریح نمی‌شود.

در یک تقسیم‌بندی کلی، می‌توان ساعات بیداری انسان را به دو بخش کار و فراغت تقسیم کرد. رابطه اوقات کار و فراغت انسان همیشه در نوسان بوده است. به تعادل رساندن این دو- کار و فراغت- همیشه اثرات قابل توجهی را در برداشته، از آن جمله

می‌توان رفع خستگی و روحی کار روزانه از طریق پرداختن به اوقات فراغت و در نتیجه به‌دست آوردن روحیه بهتر و در انتها افزایش بازده کار را نام برد.

برای این که به نهاد اوقات فراغت بیش‌تر نزدیک شویم و آن را دریابیم لازم است که مجموعه فعالیت‌های انسانی را در بهره‌وری از زندگی از هم تفکیک نماییم.

(1) فعالیت‌های شغلی: در جامعه امروزی یک مسأله کاملاً اجباری صرفاً برای امرار معاش

(2) اضافه کار: تباین کامل با اوقات فراغت

(3) کارهای مربوط به منزل: کلاً خانه‌داری

(4) کارهای مربوط به احتیاجات زیستی: بهداشت، تغذیه، خواب

(5) فعالیت‌هایی که بر مبنای تعهدات خانوادگی، اجتماعی و یا معنوی است: دید و بازدیدها

(6) فعالیت‌های آموزشی: مثل گذراندن یک دوره آموزشی برای ورود به یک محیط کاری و یا آموزشی.

به طور کلی اوقات فراغت احتیاج به یک برنامه مشخص، طرح شده و انتخابی دارد. بیکاری و بیهودگی و کشتن اوقات آزادگی به هیچ وجه جنبه تفریحی نمی‌تواند داشته باشد و با مسأله اوقات فراغت به آن صورتی که ما آن را توجیه می‌کنیم ربطی ندارد. البته این با زمانی که یک فرد تصمیم به انجام ندادن کاری گرفته فرق دارد. این وقتی است که یک فرد حس می‌کند که کار مورد علاقه‌ای برای انجام دادن پس از فراغت از تمام تعهدات خود ندارد و به نحوی آن را سپری می‌کند. استفاده از اوقات فراغت و یا در حقیقت اختلاف بین تفریح و بیکاری بستگی زیادی با اوضاع اقتصادی و اجتماعی یک جامعه و افراد آن دارد. در بسیاری از جوامع کم درآمد مردم وقت زیادی را به بیکاری می‌گذرانند که می‌توان آن را تبدیل به اوقات فراغت مفید ساخت [7].

به طور کلی اوقات فراغت را به سه نوع می‌توان گذراند. رفع خستگی، سرگرمی و تفریح و فعالیت‌هایی که رشد و شکفتگی شخصی را یاری می‌کند و موجب ازدیاد معلومات و یا پرورش استعدادهای دیگر فرد می‌شود. این سه مورد مستقیماً به هم مربوط هستند و در حقیقت در تمام موقعیت‌ها این سه مورد در درجات مختلف برای تمام انسان‌ها وجود دارند یا به دنبال یکدیگر هم‌زیستی دارند و گاه آن‌چنان با هم مخلوط می‌شوند که به زحمت می‌توان آن‌ها را از یکدیگر تشخیص داد.

بعضی تعریف فراغت را در دایره استقلال فردی محدود کرده‌اند به این معنی که "فراغت عبارت است از آن‌چه انسان بدون وابستگی فکری با امر زندگی خود و دیگران برای پویایی بهتر در رسیدن به مزایای روحی بیش‌تر برمی‌گزیند". بنابراین با در نظر گرفتن این معنی از فراغت می‌توان ادعان داشت که افراد بسیار نادری می‌توانند از این‌گونه فراغت بهره‌مند شوند. تعریف دیگری نیز از فراغت می‌توان نمود که تا حد زیادی به زندگی امروز نزدیک‌تر است و آن "عملی است که انسان بعد از انجام کارهای روزمره و ضروری انجام می‌دهد". پس بر اثر افزایش گرفتاری‌های روزمره، فراغت به معنی واقعی آن تقریباً نادر است. نظم به این معنا است که فعالیت‌ها بر حسب نوع فعالیت تقسیم‌بندی شود و سپس هر چند فعالیت همگون در زمان مخصوص به خود انجام بگیرد و همگونی فعالیت‌های متواتر در مکان‌ها و زمان‌های نزدیک به یکدیگر انجام شود. بنابراین افزایش زمان فراغت به امور زیر بستگی دارد:

(1) حذف زوائد امور زندگی و اوقات بطلالت

(2) نظم در کلیه امور زندگی

(3) اقتصاد سالم اجتماعی

(4) ایجاد نظم اجتماعی بر مبنای اصول جامعه‌شناسی و روانشناسی

(5) آمادگی روحی افراد

(6) سرعت بخشیدن به کارهای فردی به نحو متعادل و پرهیز از کاهلی

(7) ایجاد اماکن گذراندن وقت آزاد

تمام این عوامل در عین حال که سهمی در ایجاد فراغت فردی و اجتماعی دارند به گونه انکارناپذیری به یکدیگر وابسته‌اند و جای تردید نیست که هنگامی فراغت از زندگی حذف می‌شود که فراغت جامعه حذف شده باشد.

7. کارکردهای فراغت

به طور خلاصه کارکردهای اوقات فراغت و نحوه گذراندن آن به 3 دسته تقسیم می‌شوند:

1- کارکردهای رفع خستگی 2- کارکردهای تفریح 3- کارکردهای رشد
و با درجات مختلف برای تمام انسانها وجود دارند. البته این یک روی سکه است. روی دیگر آن زمانی است که اوقات فراغت با سرگرمی‌هایی پر شود که کارکرد منفی دارند. زیرا جستجوی سرگرمی برای فراغت اهمیت اساسی دارد چنانچه اگر سرگرمی مناسب برای آن یافت نشود حالت خود را از دست می‌دهد و دیگر هویتی ندارد.

8. مفهوم گردشگری

امروزه در جهان با توجه به دیدگاههای جدید در مورد گردشگری و تعاریف نهادهای جهانی، پدیده‌ی گردشگری به عنوان بخشی از تمدن معاصر و یک شیوه‌ی جهانی برای تأمین نیازهای معنوی انسان و ارتقاء کیفیت زندگی از طریق همبستگی جوامع و فرهنگهای کوچک و بزرگ، محسوب می‌شود. از این دیدگاه گردشگری شامل سه عرصه اصلی محلی، ملی و بین المللی است که از هم جدایی ناپذیرند. در واقع در پیوند و همکاری این سه بخش است که اهداف عالی و نهایی گردشگری تحقق پیدا می‌کنند و حتی رونق و نتایج اقتصادی گردشگری نیز به این همکاری وابسته است [8].

گردشگری اگر چه معمولاً به عنوان یک صنعت سودآور و اشتغال زا مطرح می‌شود ولی به هیچ وجه یک پدیده‌ی صرفاً اقتصادی نیست. گردشگری در ماهیت خود یک پدیده‌ی پیچیده‌ی اجتماعی است که از ابعاد گوناگون اقتصادی، سیاسی، زیست محیطی، فرهنگی و مدیریتی برخوردار است. در واقع ارزش اقتصادی و سودآوری آن از کیفیت و ارزشهای اجتماعی و فراغتی آن منشأ می‌گیرد. از این رو فعالیت گردشگری وقتی از نظر اقتصادی مفید و سودآور خواهد بود که از نظر اجتماعی و فرهنگی ارزش آفرین باشد. برای روشن شدن مفهوم فراغت باید کارکردهای آن را دانست که عبارتند از:

- 1) فرصت بیرون کردن خستگی کار روزانه
- 2) گشایش دنیایی تازه برای فرار از خستگی و تکرارها
- 3) امکان پشت سر گذاشتن کارهای تکراری و قراردادی و پاگذاردن به حوزه‌ای فراتر از خویش

9. اکوتوریسم (طبیعت‌گردی)

اکوتوریسم اختصار واژه "Ecological Tourism" است و پدیده‌ای نسبتاً تازه در صنعت گردشگری می‌باشد. این نوع از گردشگری فعالیت‌های فراغتی انسان را عمدتاً در طبیعت امکان‌پذیر می‌سازد و مبتنی بر مسافرت‌های هدفمند توأم با برداشت‌های فرهنگی، معنوی، دیدار و مطالعه از جاذبه‌های طبیعی و بهره‌گیری و لذت‌جویی از پدیده‌های متنوع آن است. اکوتوریسم از طیف گسترده‌ای از گزینه‌های ویژه تشکیل شده است و از بازدید علمی تا یک بازدید اتفاقی در یک منطقه طبیعی به عنوان فعالیت آخر هفته یا بخشی جنبی از یک مسافرت کلی و طولانی را شامل می‌شود [9]. اکوتوریسم که با انگیزه سفر به مناطق دارای جاذبه‌های طبیعی شکل می‌گیرد توسط سازمان جهانی گردشگری [10] این گونه تعریف شده است "مسافرت به مناطق طبیعی که همراه با مسئولیت باشد و موجب بهبود بخشیدن به سطح زندگی مردم محلی و حفظ محیط زیست شود". چشم-اندازها و مناظر زیبای طبیعت مانند سواحل دریاها، دریاچه‌ها، تالاب‌ها، جزایر، بیشه‌زارها و نقاط سرسبز و خرم، گیاهان وحشی، جنگل‌ها و پارک‌های ملی، نواحی تفرجگاهی، مناطق کوهستانی و ییلاقی، پتانسیل‌های ورزشی- تفریحی مانند غارپیمایی، کوهنوردی، کوهپیمایی، پیاده‌روی در طبیعت، شنا، قایقرانی، ماهیگیری و استفاده از غذاهای دریایی، جاذبه‌های مؤثر در درمان مانند چشمه‌های آب معدنی از کانون‌ها و جاذبه‌های توریست پذیر این نوع از گردشگری است [7].

امروزه صنعت گردشگری در بسیاری از کشورها به عنوان بخشی از فعالیت های اقتصادی در کنار بخش های صنعتی و کشاورزی موجب رونق و پیشرفت اجتماعی و اقتصادی آن کشور می گردد و بعضی از کشورهای جهان آن را در رأس منابع تولید درآمد خود قرار داده اند. گردشگری و شهر، دارای روابط مکملی هستند از این رو یکی از انواع گردشگری که در افزایش گردشگری تأثیر دارد، اکوتوریسم می باشد. اکوتوریسم وسیله ای برای تحقق اهداف پایداری توسعه می باشد زیرا راهکارهای مشابهی را برای رفع مشکلات فعلی ارائه می دهد. محققان اعتقاد دارند که فعالیت های گردشگری در صورت رعایت 6 اصل زیر مصادیق اکوتوریسم را می یابند:

- التزام به انجام فعالیت هایی که کمترین پیامد منفی زیست محیطی را داشته باشد.
- زمینه سازی برای افزایش آگاهی درک طبیعت و ویژگی های فرهنگی که باعث می شود بازدیدکنندگان نسبت به حفظ منابع طبیعی و خصوصیات فرهنگی احساس بیشتری نمایند.
- مشارکت در حفظ مدیریت مناطقی که به طور قانونی مورد حفاظت قرار می گیرند و سایر منابع طبیعی.
- تقویت مشارکت جوامع محلی در فرآیند تصمیم گیری مربوط به تعیین نوع و میزان فعالیت های گردشگری.
- ایجاد منافع مستقیم و درآمدهای مکمل برای جوامع محلی نسبت به ارزش های طبیعی محیط زندگی آنها.
- آموزش جوامع محلی نسبت به ارزش های طبیعی زندگی آنها [11].

به این ترتیب، گردشگری پایدار یک نوع از گردشگری که پاسخگوی نیازهای گردشگران موجود و منطقه میزبان با حفظ و افزایش فرصت برای آینده است، گفته می شود [12]. سیاست های توسعه گردشگری پایدار در حال حاضر رویکرد عامه پسندی است که اشاره به گردشگری به عنوان محیط زیست خوشایند در دراز مدت و از نظر مالی قابل دوام و عادلانه از نقطه نظر اجتماعی و اخلاقی برای جوامع محلی دارد.

در سال های کنونی توسعه پایدار به عنوان روشی تازه مطرح است که جوامع می توانند بدان وسیله درباره سطح زندگی، عدالت اجتماعی و حفظ منابع بیندیشند. اکوتوریسم با چهار ویژگی زیر شناسایی می شود:

- 1) زمینه طبیعت
- 2) پایداری فرهنگی و محیط زیست
- 3) آموزش حفاظت
- 4) منافع مردم محلی

10. اهمیت اکوتوریسم

با افزایش آگاهی های مردم از فواید و اثرات مثبت تجربه مستقیم طبیعت، اهمیت اکوتور بیشتر می شود. اکوتوریسم به تنوع زیستی، ارزش اقتصادی می دهد. اکوتوریسم هایی که همه ساله به مناطق جذاب طبیعی (مانند کنیا در آفریقای شرقی) مسافرت می کنند، میلیون ها دلار ارز به کشور میزبان وارد کرده و برای بسیاری از مردم محلی اشتغال ایجاد می کنند. چنانچه درآمدهای حاصل از اکوتوریسم به درستی مورد استفاده قرار گیرد، زمینه لازم برای حفظ محیط زیست طبیعی و بسط مناطق حفاظت شده فراهم خواهد آمد و تحقق هدف های توسعه پایدار، تسهیل خواهد شد.

11. اهداف اکوتوریسم

صنعت اکوتوریسم در جهان امروز اهداف روشنی را تعقیب می کند. در ایران نیز طی سال های اخیر رویکردی مثبت نسبت به این مسأله دیده می شود. این رویکرد مبتنی بر اهداف و گزینه هایی به شرح زیر است:

- ❖ حفظ و نگهداری چشم اندازهای طبیعی به عنوان مهمترین سرمایه ملی در توسعه صنعت جهانگردی
- ❖ تدوین برنامه جامع اکوتوریستی به منظور بهره برداری پایدار از قطب های مورد نظر
- ❖ شناسایی و معرفی جاذبه های اکوتوریستی ایران به جهانیان

- ❖ بهره‌برداری اقتصادی از این سرمایه ملی، با راه‌اندازی تورهای اکوتوریستی و با تأکید بر راهکارهای طرح جامع گردشگری
- ❖ تعریف بازارها و جاذبه‌های جدید به منظور توسعه و گسترش عملیات بازاریابی در مسیر افزایش سهم ایران از بازار توریسم بین‌المللی
- ❖ تربیت، آموزش و ارتقای فرهنگی شهروندان ایرانی به منظور حفاظت مؤثر از محیط‌زیست و چگونگی بهره‌وری پایدار از آن
- ❖ جذب مشارکت و سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی از طریق ارایه فرصت‌های سرمایه‌گذاری در بخش اکوتوریسم
- ❖ افزایش اشتغال و درآمد ارزی کشور
- ❖ ایجاد هماهنگی بین برنامه‌های اجرایی سازمان ایرانگردی و جهانگردی با سازمان بین‌المللی توریسم به منظور برخورداری از حمایت‌های مادی و معنوی این سازمان در دیگر مجامع بین‌المللی

12. رابطه معماری و طبیعت

طبیعت و معماری در برابر هم قرار ندارند بلکه متقابلاً در هم ادغام شده و یکدیگر را تکمیل می‌کنند. چون ممکن نیست که هر خانه به تنهایی در میان یک باغ بزرگ واقع باشد پس به ناچار این وابستگی به طبیعت خود را تنها در میدان بسته ارتباط بیشتر فضاهای داخلی و خارجی نشان می‌دهد. مهم این است که هر دوی این عوامل متضاد حضور دارند چرا که تنها با حضور یکی است که دیگری قابل شناسایی کامل می‌باشد. معماری انسان در دوران‌های مختلف دو موضوع فرم و عملکرد را آشکارا در بر داشته است.

1) ارتباط معماری با طبیعت (از جنبه عملکردی)

1. استفاده از طبیعت (مواد و مصالح، آب، جنگل و ...)

2. کنار آمدن با طبیعت و الهام گرفتن از آن.

اما در اینجا اگر الهام و بهره‌گیری معماری را از طبیعت تنها از جنبه هنری آن در نظر بگیریم شکل‌های مختلف زیر را داریم.

2) ارتباط معماری با طبیعت (از جنبه شکلی)

1. استفاده از شکل و فرم‌های طبیعت

3. استفاده از طبیعت به صورت انتزاعی

پس از گذشت دوران ارتباط شکلی ما در دورانی هستیم که معماران تقلید فرمی و شکلی و نوع نگاه خود را به سوی ساز و کارها تغییر داده‌اند. بر اساس تعاریف بررسی شده در کل، دو بخش مشترک و مهم را میتوان استنباط کرد:

اول: مجموعه‌ای از پوشش سبزینه‌ای شامل درختان، درختچه‌ها، گل‌ها، بوته‌ها و چمن که مفهوم فضای سبز را از نظر فیزیونومی و شکل ظاهری القا می‌کند.

دوم: برآورد انتظارات و وظایفی شامل بهبود کیفیت زیست محیطی انسان، تأمین زیبایی و سایر نیازهای اکولوژیک که به عنوان هدف و وظیفه در احداث فضاهای سبز مستتر می‌باشد.

13. ضرورت طرح‌های گردشگری و نتایج آن

با توجه به رشد سریع شهرنشینی در ایران و حاد شدن مشکلات زیست محیطی، اجتماعی و روانی شهروندان موضوع برنامه‌ریزی و طراحی برای گذراندن اوقات فراغت و توسعه فضاهای تفریحی و گردشگری به یک ضرورت اجتماعی و مدیریتی تبدیل شده است. با در نظر گرفتن مفهوم وسیع گردشگری و اهداف اجتماعی آن می‌توان دلایل توسعه گردشگری را به صورت زیر خلاصه کرد:

- 1) نیاز شدید جوامع ملی و محلی به امکانات گردشگری
 - 2) ضرورت توسعه گردشگری داخلی به عنوان یکی از محورهای توسعه رفاه و عدالت اجتماعی
 - 3) لزوم توسعه گردشگری داخلی به عنوان پایه و بستری برای توسعه گردشگری خارجی
 - 4) نقش گردشگری داخلی در ایجاد زیرساخت‌های لازم برای جلب مشارکت بخش خصوصی و مردمی
 - 5) نقش گردشگری داخلی در ترویج و تقویت فرهنگ گردشگری ملی
 - 6) نقش گردشگری داخلی در جلوگیری از خروج ارز از کشور
- تهیه طرح‌های گردشگری در مقیاس شهری و منطقه‌ای رویکرد واقع بینانه‌ای است که می‌تواند اثرات مطلوبی برای جامعه داشته باشد. نتایج طرح‌های راهبردی گردشگری در چند زمینه زیر قابل پیش‌بینی است:
- توسعه پایدار و حفاظت از محیط زیست و ایمن‌سازی پهنه‌های آسیب‌پذیر
 - توسعه اقتصادی و افزایش اشتغال
 - تأمین نیازهای تفریحی و رفاهی مردم بومی
 - ایجاد زیرساخت‌های لازم برای توسعه گردشگری ملی و بین‌المللی

14. گردشگری و طراحی مجموعه اقامتی - توریستی

محیط‌های انسان ساخت از دو جنبه در نظام فعالیت‌های گردشگری اهمیت دارد، از یک سو به لحاظ تمرکز جمعیت در آنها، مبدأ فعالیت‌های گردشگری به شمار می‌روند. از سوی دیگر، به سبب وجود امکانات معیشتی و رفاهی و فعالیت‌های اقتصادی، بازرگانی، صنعتی، فرهنگی، ارتباطی، فراغتی و داشتن آثار باستانی در منابع تاریخی، مقصد فعالیت‌های گردشگری شمرده می‌شوند. گردشگری نیاز طبیعی، روحی، روانی و اجتماعی انسان می‌باشد و زمانی معنای واقعی خود را خواهد یافت که علاوه بر تسهیل شرایط انجام آن، در فضای مطلوب و مطبوع نیز اتفاق بیافتد، که اقامت‌گزیدن در آن اتفاق می‌افتد از اهمیت بسیار برخوردار می‌باشد. به این منظور طراحی بهینه مجموعه‌های اقامتی - توریستی باید به استفاده‌کنندگان امکان تازه کردن نفس را بدهد و عرضه‌کننده تجدید قوا و بازسازی جسمانی و روحی باشد. فضای اقامتی و جو آن از سوی دیگر یکی از فضاهای مبین سیاست اجتماعی، فرهنگی و فراغتی خواهد بود. پس فضای اقامتی یا آنچه در این مکان و فضا می‌گذرد باید امکان تجربه فردی خاطره‌انگیز با زمینه‌ساز اتفاقات و برخوردهای مناسب خواه انسانی، روانی، اجتماعی، فرهنگی و... را میسر نماید.

این مطلوب مقدور نمی‌گردد مگر با انتخاب روش‌های مناسبی برای طراحی و تعیین اهداف کلان و خردی که در طراحی اثر باید پایه‌ریزی شده و با ابزار مناسب برای تحقق آن گام برداشت. روش‌های مختلفی برای طراحی هر اثر معماری در دهه‌های گذشته استفاده شده و پاسخ‌هایی به دست آمده است. بیشتر مدل‌های فرآیند طراحی از تجربه افراد یا از مدل‌های فرآیند تصمیم‌گیری رشته‌های دیگر گرفته شده‌اند. طراحی کوششی برای ابداع راه‌حل‌ها قبل از اجرای آنهاست. در بیشتر موارد، طراحی فرآیندی تحلیل به حساب می‌آید، در حالی که به تجزیه و تحلیل، ارزیابی و گزینش نیز نیاز دارد. مرحله‌ی طراحی مرحله‌ای است که در آن راه‌حل‌های بالقوه طراحی که در مرحله شناخت در نظر گرفته شده‌اند، ابداع می‌شوند.

15. مهم‌ترین عوامل توسعه گردشگری در شهر تهران

اما چه عواملی سبب می‌شود شهر واجد خصوصیات لازم برای پذیرش گردشگر شود؛ همان‌گونه که بیان شد گردشگری شهری بخشی از گذران فراغت شهروندان است که موجب ارضای نیازهای فراغتی مستمر آنان در فضاهای باز درون شهر و محیط پیرامون شهر می‌شود. گردشگری شهری بخش جدایی‌ناپذیر از زیرساخت‌های خدمات شهری مورد نیاز شهروندان دائم و غیردائم شهری را تشکیل می‌دهد و بر این اساس، در حیطه‌ی وظایف برنامه‌ریزی و مدیریت شهری واقع می‌شود.

کاهش هویت فضایی و اجتماعی در شهرها و آلودگی شدید محیط زیست و مانند آن، تأمین نیازهای اجتماعی و فرهنگی و روانی شهروندان را به سختی میسر می‌سازد. این امر خود گسترش احساس تنهایی، تنش روانی، شهر گریزی، شهرستیزی و آسیب‌های اجتماعی را باعث می‌شود. در این میان موضوع چگونگی گذران اوقات فراغت، تأمین امکانات و تسهیلات گردش و تفریح و ساماندهی فضای آن، محوری اصلی در برنامه‌ریزی شهری، طراحی محیط شهری و مدیریت شهری است.

16. معرفی اجمالی منطقه 22 تهران

منطقه 22 با وسعتی حدود 6 هزار هکتار به همراه ویژگی‌هایی نظیر ظرفیت جمعیت‌پذیری 560 هزار نفر و رونق اقتصاد شهری با ایجاد 90000 فرصت شغلی در افق 1400 را می‌توان منطقه‌ای نامید که در مسیر توسعه گام نهاده است و به سرعت مراحل آن را طی می‌کند. منطقه به دلیل داشتن کاربری‌های گردشگری و گذران اوقات فراغت که در مقیاس فرامنطقه‌ای و یا حتی ملی عمل می‌کنند، به عنوان "قطب تفریحی، گردشگری پایتخت" نام گرفته است. تأکید مدیریت شهری منطقه به رعایت استانداردها، ابعاد کیفی محیط زیست شهری و دیگر شاخص‌های توسعه پایدار بوده است.

17. ویژگی‌های بارز منطقه 22

الف: توپوگرافی و زیست محیطی

- مرزهای شمال، شرق و غرب منطقه توسط عوامل محدودکننده طبیعی یعنی ارتفاعات و مسیل قرار دارد. دسترسی به ارتفاعات شمالی از جمله پتانسیل‌های منطقه به شما می‌آید.

ب: ترافیکی و شریانی

- عبور دو بزرگراه اصلی از منطقه (آزادگان و تهران - کرج)
- دسترسی آسان به مناطق برون شهری از طریق آزادراه تهران - شمال
- عبور بزرگراه طولی مانند همت و رسالت و خط مترو از منطقه و امکان ارتباط آسان با سایر مناطق

ج: فضای سبز و گردشگری

- پروژه هزار و یک شهر: این پروژه یک مجموعه گردشگری، فرهنگی، ورزشی و تجاری است که در زمینی به مساحت 138 هکتار در منتهی‌الیه شمال اتوبان همت بعد از شهرک شهید باقری واقع شده است.
- پارک جنگلی چیتگر: این پارک جنگلی در فاصله 15 کیلومتری غرب تهران قرار دارد. جنگل‌کاری اولیه اراضی این پارک در سال 1345 به وسیله سازمان جنگل‌ها و مراتع کشور انجام شده و دارای مساحت تقریبی 872 هکتار است.
- بوستان جوانمردان: این بوستان حد فاصل بزرگراه شهید همت و شهید حکیم، در امتداد مسیل کن با وسعت 36 هکتار قرار دارد که فاز اول آن در تیر ماه 1391 به بهره‌برداری رسیده است.
- مجموعه گردشگری تفریحی آبشار تهران: آبشار مصنوعی تهران در بوستان جنگلی لتمان کن و در ارتفاعات شمال منطقه در محدوده‌ای به وسعت بیش از 70 هکتار (85 درصد فضای سبز و 15 درصد برکه، آبراه و معابر) به صورت ارگانیک طراحی و احداث شده است.
- دریاچه شهدای خلیج فارس: این دریاچه با وسعتی حدود 132 هکتار پهنه آبی و 112 هکتار پهنه ساحلی به عنوان شاخص‌ترین پروژه در محدوده‌ای حدفاصل دو رودخانه کن در شرق و رودخانه وردآورد در غرب به اجرا درآمده است.

تصویر 1. باغ ملی گیاه‌شناسی ایران

تصویر 2. آبشار تهران

تصویر 3. دریاچه شهدای خلیج فارس
جوانمردان

تصویر 4. بوستان

تصویر 5. مجموعه تجاری تهران مال

تصویر 6. پارک جنگلی چیتگر

- باغ ملی گیاه‌شناسی ایران: این باغ به مساحت حدود 145 هکتار به جهت انجام مطالعات گیاه‌شناسی و حفاظت از گونه‌های طبیعی احداث شده است که از جمله نمونه‌های نادر در خاورمیانه است.
- مجموعه تجاری تهران مال: این پروژه در قسمت جنوبی منطقه و شهرک گلستان واقع شده است. این مجموعه دارای پنج بخش تجاری، فرهنگی، تفریحی، اداری و شهرسازی است.
- مجموعه ورزشی آزادی: این مجموعه که از قدیمی‌ترین مجموعه ورزشی‌های این منطقه است، دارای امکاناتی نظیر زمین فوتبال، دریاچه و قایقرانی، دوچرخه سواری و ... است.

18. نتیجه‌گیری

یکی از دغدغه‌های حامیان محیط زیست، حفظ آن می‌باشد. محیط‌های بکر طبیعی، با فرهنگ‌های بومی منحصر به فرد، توان بالقوه جذب گردشگر را دارا هستند. از سوی دیگر ورود گردشگران به یک منطقه باعث جذب منافع اقتصادی می‌شود. اکوتوریسم نوعی از گردشگری است که در آن به سه بعد حفاظت از محیط زیست و فرهنگ بومی منطقه و تداوم منافع اقتصادی تمرکز می‌شود. از این رو اکوتوریسم باید مستلزم ویژگی‌هایی نظیر بر جای نهادن آثار مثبت در زمینه حفاظت از محیط زیست و ارتقاء کیفیت مدیریت آن، به حداقل رساندن آثار منفی برای محیط طبیعی و جوامع محلی و به حداکثر رساندن مشارکت مردم محلی در تصمیم‌گیری‌های مربوط به فعالیت گردشگری و همچنین به دنبال ایجاد فرصت‌های مناسب برای مردم محلی و دست اندرکاران گردشگری برای ارتقاء بهره‌وری و چگونگی پایداری آن باشد. با توجه به اینکه حفظ محیط زیست و تمامیت فرهنگی و ترویج منافع اقتصادی، سه عامل مدل توسعه گردشگری پایدار نیز هستند، این طور برداشت شد که اکوتوریسم می‌تواند راهی مناسب برای توسعه گردشگری پایدار باشد. طراحی مجموعه‌های اقامتی- توریستی با در نظر گرفتن اهداف و راهبردهای آن، یکی از راهکارهای توسعه صنعت گردشگری می‌باشد که می‌تواند صنعت گردشگری را کنترل، احیاء و تقویت نماید. از جمله اصول اساسی که نیل به این هدف در برنامه‌ریزی و طراحی مجموعه‌های اقامتی- توریستی مدنظر می‌باشد، چهار هدف آسایش، آرامش، امنیت و خوانایی مجموعه از اهمیت زیادی برخوردار هستند که راهبردهای طراحی معماری این اهداف با نمود یافتن در کالبد و فضای معماری می‌تواند این مهم را تحقق بخشد. با بررسی‌هایی که در این مقاله صورت گرفته، مشخص شد که منطقه 22 تهران با توجه به پتانسیل‌های طبیعی که داراست، مناسب برای منطقه گردشگری است. همچنین با هدف دستیابی به توسعه گردشگری و پایداری در این صنعت نوپا در کنار راهبردهای زیر، ضروری است که به یکپارچه‌سازی توریسم با اکوتوریسم تأکید کرد، یعنی ایجاد زمینه‌های آگاهی بیش‌تر گردشگران از موضوعات زیست محیطی و کاهش اثرات مخرب آن بر طبیعت و توجه به ظرفیت‌های اکولوژیکی در این منطقه بسیار لازم است، که نیازمند نظارت کافی در زمینه مدیریت آن می‌باشد و بی‌توجهی به آن، موجب اثرات نامطلوب در آن می‌شود

مراجع

1. WTO: World Tourism Organization (1999). Tourism Highlights 2006 editions.
2. قره‌نژاد، حسن (1384). اقتصاد و سیاست‌گذاری توریسم، تهران: انتشارات مانی.
3. Haralambopoulos, Nicholas and Pizam, Andrew (1996). Perceived Impacts of tourism the case of Samos. Annals of Tourism Research.
4. Choi, Suk (2003). Measurement of sustainable development progress for managing community tourism. Adissertation submitted the office of graduate studies of Texas A&M University for the degree of PHD.
5. مطیعی لنگرودی، سید حسن (1375). اهداف جهانگردی در استان خراسان، فصلنامه مدیریت شهری، شماره 41.
6. تقوایی، مسعود و شاپور آبادی، علی (1381). توسعه منطقه بخوار اصفهان از طریق گسترش توریسم، ماهنامه اجتماعی و اقتصادی جهاد، شماره 253، مهر و آبان.
7. پاپلی یزدی، محمدحسین (1385). گردشگری، ماهیت و مفاهیم، تهران: انتشارات سمت.
8. مرتضوی، شهرناز (1376). روانشناسی محیط، تهران: انتشارات دانشگاه شهید بهشتی.

9. دیناری، احمد (1384). گردشگری شهری در ایران و جهان، مشهد: انتشارات واژگان خرد.
10. میرسعیدی، لیلا (1390). مفاهیم، تعاریف و مولفه های پایداری در معماری و ساختمان، دومین همایش معماری پایدار، همدان، آموزشکده فنی و حرفه ای سما همدان.
11. اعتضادی، لادن (1381). معماری و شهرسازی در قرن بیستم، تهران: انتشارات دانشگاه شهید بهشتی.
12. رزلند، مارک (1377). آرمان شهر امروز: پیوند شهر و طبیعت. ترجمه: مهناز معیری، مجله معماری و شهرسازی.